

שתיל במשתלה. קורס מזורז
בנפש האדם צילום: ניר כפרי

שתיקת הצמחים

לבנה מושון. הוצאת עם עובד, 395 עמודים,
68 שקלים

ירון אביטוב

כי האדם עץ המשתלה

גיבורי "שתיקת הצמחים"
נושאים סודות, שמתפרקים
לאטם לאורך הרומן. אבל מטען
הכאב שהם נושאים עמם, זה
שכרוך בהיסטוריה של המדינה
ובחוסר הסובלנות של יושביה,
לא עומד להיעלם

ספרות עברית על מדינת ישראל
נאמר בשעתו שהיא צמחה מהאפר של השואה. לבנה מושון שיי כללה את משמעות הביטוי הזה והפכה אותו לרומן, שבו היא משתמשת היטב במוטיבים של האפר והצמיחה. קבוצה של ניצולי שואה קשישים מהולנד באים לביקור חגיגי במשתלה, שבה מוכרים מעין ערכת ט"ו בשבט מהשואה: עצים ננסיים וצמחים אחרים שמדושנים בארמה מ"שם", באפר ממחנות הריכוז. בעל המשתלה, דור שני, מוכר להם את העציצים במחירים מויפקים בהבטחה, שאינה מתקיימת, לצמיחה תמידית.

הרומן "שתיקת הצמחים" מתרחש בחצרות אחריות ואפלוליות של החברה הישראלית, בין סודות סבוכים, בין שואה לחוסר תקומה, בין שנאה לאהבה, בין בעלי מום למגולחי ראש, בין בתי אבות לבין האוניברסיטה והמשתלה. העי לילה המרכזית מסופרת מעיני העובדת הסורי ציאלית תמר עסיס-בוברוצקי, ומשובצים בה יומנים, פרקי זיכרונות, סיפורי חיים ועלילות משנה המשתרגים ומתחברים לעץ רב פירות. הגיבורה הראשית, תמר, בת 27, התאלמנה מעתודאי בשירות סדיר, שסבל ממשבר נפשי בשל טראומה בלתי מפוענחת מן הילדות. תמר היא בעלת מום, בידה השמאלית רק שלוש אצבעות, והיא סובלת רבות מיחס החברה שמתייגת אותה כ"אינוואלירית" במקום כטרומפלדרית, כפי שהיא רואה את עצמה. מבוגרים לועגים לה, ילדים נרתעים ממנה. את שתי האצבעות החסרות היא מנסה להצמיח מחדש באמצעות ליי מודים לתואר שני בעבודה סוציאלית; בעבודה פיזית מאומצת במשתלה, שבה היא מנסה להוכיח שהיא לא נופלת מאחרים, גם כשהיא נופלת ומי תעלפת; ובסיפור האהבה עם בעלה, שאיתו היא עושה אהבה בלילות, גם לאחר מותו ("תמיד אני ממהרת הביתה ומקדימה להיכנס למיטה לשכב עם אהובי", עמ' 222).

המפגש שלה עם יואב, אף הוא עובר סורי ציאלית, מחזיר את הקורא לרומן הירוע של ז'ורז' אמאדו, "דונה פלור ושני בעליה". תמר מנסה לגרש ממיטתה וממחשבותיה את הבעל המת שמתנחל שם ("כל עוד ששה איתי לא ייקח

איש את מקומו", עמ' 231), אולם בה בעת, מת עלסת ואוהבת לא רק את ואדיניו המת, ברמור תו של סשה, אלא גם עם תיאודורו הטוב והחי, יואב. וכך זה נמשך, עד שהיא צומחת מחדש מאפר חייה, ממש כמו הצמחים שבאפר. העצים ננסיים כמו אצבעותיה, ונועדו כמדומה רק להעצים את דמותה הגדולה מהחיים.

כמו במשתלה, כך גם ברומן יש כמדומה אוזרים אסורים לכניסה. "שתיקת הצמחים" הוא רומן הצופן סודות: מה מסתתר מאחורי רצונה של תמר לעבוד במשתלה? ממה בדיוק מת בעי לה? במי אמה היתה מאוהבת לפני נישואיה לאי ביה? מרוע בעל המשתלה מגדל עצים ננסיים באדמה המסריחה מריקבון ושומר שקים עם שמות מחנות ריכוז?

מושון מפרקת את הסודות כפי שמפרקים מור קש; ביעילות, בזהירות, ברגישות, בכאב, בהדרגה, הכי לאט שבעולם, אולי לאט מדי אפילו כאילו היא מבררת לעצמה תחילה, כפי שמבררים עדשים לפני בישול, את פשר הסוד, ורק לאחר מכן היא מגלה אותו לקוראים. אף על פי שמושון מנסה להסתיר טפח מהקורא, היא מגלה לו למעי שה טפחיים, והקורא יכול לעשות את החיבורים בעצמו עוד לפני שהסוד מתגלה בפועל.

זה רומן אפי רחב יריעה, שונה במהותו מהספרות הנכתבת בימינו; רומן המחזיר אותנו נו לשורשי הצמחים ולשורשי הפרוזה. מושון מדקדקת במצוות הכתיבה של פעם עם ארומת

הכתיבה של ימינו, והשילוב הזה מושך לב. היא מתעכבת על פרטים, ומי שקורא בספרה יכול לקבל קורס מזורז לא רק בצמחים ובמשתלות, אלא לא פחות חשוב מכך, גם בנפש האדם. רוב גיבוריה בעלי אופי טרגי משהו, ולעתים הממד הקומי חסר קצת בעלילה.

תמר מתייסרת לא מעט. גם בעלת מום, גם אלמנה, גם סובלת מיחס משפיל של החברה אל מומה, ובמיוחד זה של בעל המשתלה, אוריה, שפרצופו חושף לפרקים את כל כיעורה ונבזותה של החברה הישראלית ביחס לבעלי מום. כמדומה שמושון רוצה לומר לנו: אולי הגיבורה שלי סובלת מנכות גופנית קלה, אבל החברה הישראלית סובלת מנכות נפשית קשה.

ברומן למורל של הרומנים הרוסיים, מושון מעמיסה על הקורא גם דמויות טרגיות נוספות, מוקצנות לפי דרכן. הבעל המת סשה, שאלמנה תו מתקשה לעבד את האבל על מותו; אמו של סשה, עולה מאוקראינה שמתעבת בכל נפשה את תמר ה"סוקה" (כלבה), וברגע של טירוף מאשימה אותה במות בנה בשל המום בידה; אמה של תמר, שיש לה סיפור מימי נעוריה שהיא מנסה להסתיר; אביה של תמר שלא רצה לאסוף אותה מבית החולים בשל היותה תינוקת בעלת מום; והדמות של בעל המשתלה, המכונה "הפשיסט".

למעשה, הדמות האופטימית היחידה בסרי פור היא יואב הצבר, שאמנם קונה תרופות לא מו, אבל כמדומה שזו מטאפורה לרפואת הנפש שהוא מציע למועקות הקשות של תמר ולרחמי מיה העצמיים המוגזמים לעתים. במקום ללפות את הגרון, כמו בפרקים הטובים של הרומן, כמה מהסצינות עם תמר, שחוזרות פה ושם על עצמן, עלולות להעיק במקצת על הקורא. לרגע, רוצה הקורא לגזום קצת בעלילה כפי שבעל המשתלה גוזם בענפי עציו הננסיים.

האופטימיים ביותר ברומן הם כמובן הצמחים התרפויטיים, הזוקפים את עליהם וגבעוליהם אל האוה. הם אינם שותקים כפי שרומנו הררי מו, אלא מעניקים תמיכה לסיפור. כמו לחשנים בתיאטרון הניצבים מאחורי הקלעים, הם מספריים אותנו לקורא בכל פעם שתמר "שוכחת" את תפקידה במחזה. מושון אמנם משקיעה גם אותם בטרומות העבר, באפר של המחנות, אבל הם אלה שמעניקים אוזן קשבת לתמר ("חמשת אלפי פים שומעים אותי, מזקיפים את גבעוליהם לכי בודי", עמ' 28), ומאפשרים למעשה את צמיחת האמפתיה ההדרגתית של הקורא אליה; וכמובן גם את צמיחת הרומן עצמו.